

RADAR

Historiedidaktisk Tidsskrift

**Vikinger – her, der
og alle vegne – også i
historieundervisningen**

Af Jens Pietras

Juli 2020

Vikinger – her, der og alle vegne – også i historieundervisningen

Af Jens Pietras
UCL Erhvervsakademi og Professionshøjskole

Vikingetiden er moderne. I tv-serier, i historiske fremstillinger, på centrale museer bl.a. Nationalmuseet - og i medierne generelt er vikingetiden i disse år særligt i centrum. Denne artikel sætter fokus på vikingetiden og forskellige aktørers brug af den.

Artiklen giver bud på relevant anvendelse af vikingetiden i undervisningen – specielt i udkolingen.

Vikingetiden er moderne og "det nye sort" – forskelligartet brug af vikingetiden er meget udbredt. Det er ikke noget nyt. Det var vikingetiden allerede i 1893, hvor denne kopi af Gokstadskibet deltog i Chicago World Fair i USA for her at fremme kendskabet til Norden, nordisk kultur og ikke mindst nordiske varer.

*Kilde: Wikimedia Commons. OgreBot/
Watercraft/2017 June 5*

"Jeg går til viking", sagde den kvindelige lærerstuderende med stor selvfølgelighed, da hun præsenterede sig selv og sin historieinteresse i forbindelse med et modul på læreruddannelsen. Nu kan man også "gå til viking", som man kan gå til andre sportsgrene som ridning eller håndbold.

“At gå til viking” er nærmest blevet til en sportsgren – dog en lidt anderledes en af slagsen. Vikingetiden er moderne og mange identificerer sig på forskellig vis med denne historiske konstruktion – den såkaldte vikingetid. Vikingerne vidste nemlig ikke, at de levede i vikingetiden. Her er der tale om senere tiders bevidste brug af vikingetiden. Den gennemgående problemstilling, som denne artikel søger at belyse og undersøge, er: Hvad har “man” brugt vikingerne til, siden de blev “opfundet” i 1800-tallet? Hvorfor har billedet af dem ændret sig over tid, og hvordan kommer det til udtryk i fremstillinger og andre fortolkninger af/fortællinger om tiden?

Vikingetiden bliver en historisk periode

Vikingetiden er et specielt nordisk fænomen. Ude i Europa kendes perioden ikke særligt godt – hvis overhovedet. Her er den nordiske vikingetid (perioden år ca. 800-1050) en del af middelalderen. I europæisk sammenhæng defineres middelalderen normalt som perioden fra det vestromerske riges sammenbrud omkr. år 500 (år 476) og frem til renæssancen eller Columbus’ genopdagelse af Amerika (år 1492) omkr. år 1500. Vikingetiden er derfor i europæisk optik en del af middelalderen – ikke en selvstændig historisk periode. Det er den til gengæld i Danmark og resten af Norden.

Vikingetiden dukker op i dansk-nordisk sammenhæng i forbindelse med romantikken og skandinavismen og udvikles og manifesterer sig specielt efter de smertelige krige og nederlag til Preussen og Østrig i forbindelse med De slesvigske Krige, specielt efter nederlaget i 1864, hvor den danske konge mistede hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Begivenheder der efterlod det danske rige som fattigt og amputeret til hofterne. Nederlaget førte mentalt bl.a. til en fornyet og mere intens fortidsfokusering – en slags national fortidsnostalgi, hvor tidligere glørværdige historiske perioder, personer og begivenheder aktivt

blev brugt til at stive den nationale bevidsthed af i en periode præget af kaos, usikkerhed og nederlagsstemning.

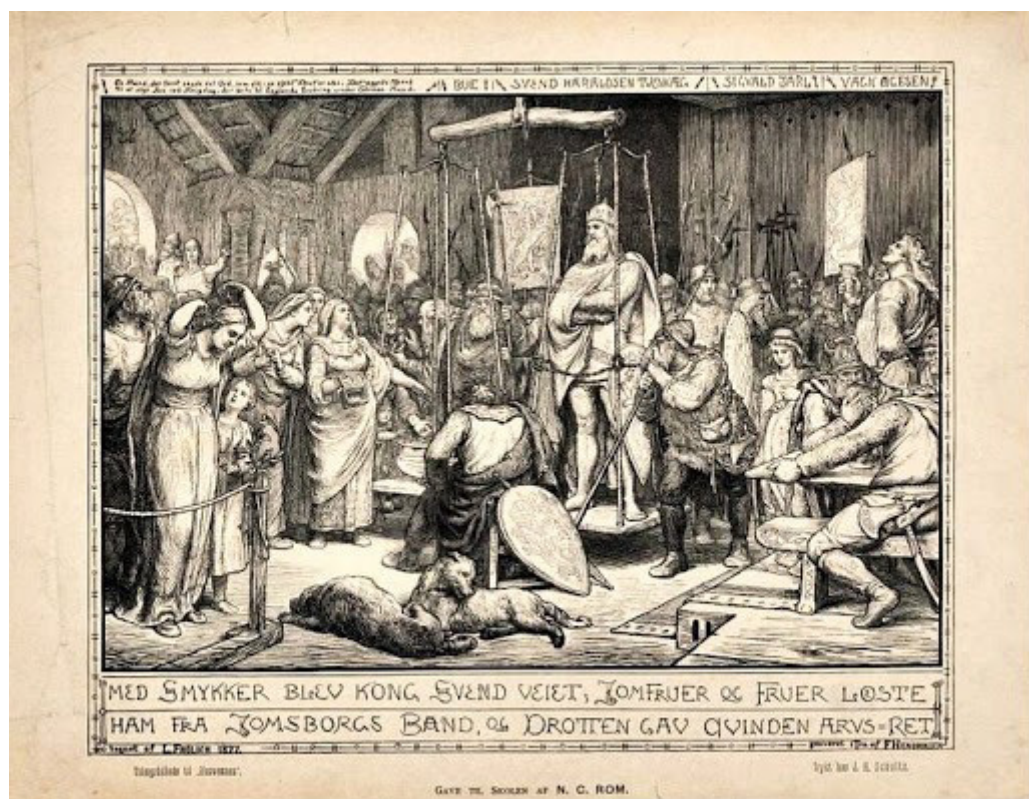
Vikingetiden, som er kendt som en dynamisk periode i dansk-nordisk sammenhæng, hvor danske og nordiske søkrigere gjorde resten af Europa utrygge, blev sammen med fx Kalmarunionstiden en periode, som kunne anvendes til at fjerne eller nedtone vores mindreværdskomplekser og sætte gang i fortællingen om de stærke, modige, gæve og snu vikinger, der ikke veg tilbage for noget, og som man ude i Europa på samme tid både frygtede og måske så op til. Fortiden, herunder vikingetiden, blev en vigtig brik i nationalstatsopbygningsprogrammet i den efterfølgende periode.

Begrebet "viking" optrådte i Danmark første gang i hæftet "De Danskes Kultur i Vikingetiden", der udkom i 1873. Ordet viking var oprindeligt udtryk for en handling "at drage i viking", som betød at tage på togt, dvs. gement sørøveri. Udtrykket udviklede sig hurtigt til også at omhandle en særlig historisk periode – vikingetiden – og de personer, der tog på togt blev samtidig til vikingerne. Vikingerne blev anset for forbilleder med en række dyder og en række karakteristiske prisværdige karaktertræk. Vikingerne fik i denne proces et helt særligt udseende. Den hornede vikingehjelm blev en del af standardbeklædningen. Det er egentligt underligt, da der ingen arkæologiske fund er af hjelme med horn fra perioden. De fund, vi har gjort af hjelme, som for øvrigt er ganske få og for de flestes vedkommende er fra udlandet, er alle uden horn. At vikingerne er blevet udstyret med hjelme med horn kan måske skyldes en fejltolkning af fx bronzealderens keltiske Veksøhjelme. Vikinger med hjelme med horn dukker første gang op hos illustratoren Lorenz Frølich i 1877, der i forbindelse med en konkurrence om at lave historiske billeder og illustrationer til folkeskolen, såkaldte anskuelsestavler (Fædrelandshistoriske Billeder, 1879), gengav en viking med horn i sin billedmæssige fremstilling af fortællingen om de danske kvinders løskøbelse af vikingekongen Svend Tveskæg,

der var taget til fange af Jomsborgvikerne på den nuværende polske ø Wolin. Herefter dukker vikinger med horn op hyppigere og hyppigere og fra omkr. 1900 blev vikinger oftest gengivet som krigere med horn.

Kong Svend Tveskæg blev ifølge traditionen efter et fangenskab hos Jomsvikingerne løskøbt af danske kvinder, som frivilligt gav deres smykker i bytte for kongen. Til højre på tegningen ses en siddende viking med horn på hjelmen.

Kilde: dandebat.dk

Historisk brug af vikingerne og vikingetiden

Der er en lang tradition for, at stater, politiske

har henvist til fortiden, når de har skullet begrunde, fremme eller forsvare en given sag eller politik. Historie, forstået som fortiden, er også blevet brugt flittigt til at skabe identitet og nationalfølelse. Denne praksis blomstrede specielt i den periode, hvor nationalstaterne dannedes. I dansk sammenhæng kendes denne brug af fortiden i fx de genforeningsplakater, der produceredes i forbindelse med afstemningerne i 1920, som førte til den såkaldte genforening, hvor Sønderjylland blev en integreret del af kongeriget. Et andet kendt eksempel er den danske nazistiske udbredte brug af nationale gamle symboler i 1930'erne og ind i 1940'erne. Her optræder lurere, guldhorn og vikingskibe i rigt mål. Mest kendt er nok den nazistiske hverveplakat for SS fra 1944 med teksten "For Danmark mod bolchevismen", hvor en vikingekriger delvist overlapper en SS-østfrontsoldat.

Nazistisk dansk hverveplakat for tjeneste i SS på Østfronten, 1944.

Kilde: Frihedsmuseets billedarkiv

Ifølge den danske nazistiske optik var vikingerne ikke gemene søkrigere, der røvede, plyndrede og voldtog, men derimod de sande forsvarere af nordisk kultur og den nordiske-germanske race mod de onde og mindreværdige russiske slaver. Vikingetiden blev her opfattet som en glørværdig storhedstid i Norden. De, der meldte sig til tjeneste på Østfronten, var vikingetidens sande og modige efterkommere. At tage til Østfronten og kæmpe var ikke en sommerlejrtur, og rigtig mange døde og kom hjem i kister. De danske nazister opfandt i denne sammenhæng en hel oldtidsdødekult, inspireret af oldtiden, herunder vikingetiden.

Efter besættelsestiden blev vikingetiden nærmest lidt umoderne, og den voldsomme søkriger trådte i baggrunden. Fokus var nu på, at vikingerne var mere fredelige. Fremstillingerne præsenterer vikingerne som primært landmænd og handelsfolk.

Vikingerne lever og har det godt

Vikingetiden og vikingerne er ikke kun fortid, de lever og har det godt. Museumsproducent og ph.d. ved Nationalmuseet Mette Boritz skriver i sit bidrag til undervisningshæftet "Vinkler på vikingetiden" (2013, s. 104): "Det slår aldrig fejl. Når sommervarmen står højest på himlen, og turister befolker gader og stræder i København, er der altid et par turister, der interesseret spørger Nationalmuseets informationsmedarbejdere om, hvor de kan finde vikingerne. Her tænker de ikke på den del af Oldtidssamlingen, der omhandler vikingetiden – næh, de vil gerne møde de rigtige vikinger, de levende af slagsen. For ligesom man i USA kan tage til reservatet og møde den oprindelige befolkning, så har nogle amerikanere en forestilling om, at vikingerne må være derude et sted."

Vikingerne har i de sidste år opnået fornyet og intensiv opmærksomhed. Her følger et par eksempler på denne interesse.

HBO Serien "Vikings"

En del danskere møder vikingerne og vikingetiden gennem medierne. Et eksempel er HBO tv-serien "Vikings", som fra 2013 og nogle år frem har fortolket og fremstillet vikingeskikkelsen Ragnar Lodborgs, hans families og netværks liv og færden. Serien er løseligt inspireret af historiske personer, hændelser og begivenheder, men er i sin substans en mere eller mindre fri nutidig og selektiv fortolkning af den historiske viden, vi har om perioden. Efter at have fulgt Rodborgs eget liv og død følger serien hans sønners videre handlinger og skæbner. I introduktionen til serien og hovedpersonen Ragnar Lodborg beskrives han som en "nysgerrig og betagende mand, der altid bryder barrierer og er på udkig efter nye verdensdele at erobre" (Lindberg, 2013).

HBO-TV-serien "Vikings" om sagnpersonen Ragnar Lodborg og hans slægt har bidraget meget til den store folkelige vikingeinteresse.

Kilde: *Medievalists.net*

I tv-serien kæmper Ragnar for at blive konge af både Danmark og en del af Sverige, men det er tvivlsomt, om der har været en dansk konge med navnet Ragnar Lodborg. Han er dog en historisk person, men en person som vi kun har et overfladisk og ufuldstændigt kendskab til. Det giver instruktøren mulighed for fortolkning, og denne har han i stort omfang benyttet sig af. Konceptionelt er serien beslægtet med serier som den danske klassiker Matador. Vi følger en række hovedpersoner, slægter og deres liv, interaktion og udvikling gennem en længere tidsperiode – her hele vikingetiden. Kendte begivenheder, steder og personer blandes til en meget dramatisk og medrivende fortælling og dette overvejende ud fra et nutidigt syn på vikingetiden. Eksempelvis er kønssynet i serien meget nutidspræget.

Serien er utrolig spændende og kan være en god appetitvækker for den, der ønsker at lære mere om perioden, men som kilde til fortiden er den ikke troværdig. Her må man søge andre mere nuancerede og kildebelagte fremstillinger af perioden. Serien er derimod en velegnet kilde til at afdække instruktørens og nutidens syn på denne del af fortiden, dvs. seriens ophavsmand og ophavstid/produktionstid.

DR-TV – “Historien om Danmark”

I Danmarks Radios stort anlagte tv-serie “Historien om Danmark” (2017), som er den nyeste såkaldte “nationale tv-transmitterede grundfortælling” om danskerne og Danmarkshistorien, og som blev set af rigtig mange danskere, fylder vikingetiden et helt afsnit (afsnit 3), og her repeteres og ritualiseres en række stærke, seje og eksistentielle myter om vikingerne. I tv-delen veksles mellem dramadokumentariske klip, skuespilleren Lars Mikkelsens speak og ekspertudsagn fra udvalgte eksperter. Hvert afsnit varer 60 minutter og omhandler en historisk tidsepoke.

I afsnittet om vikingetiden "trigges" seeren af myten om Poppo's jernbyrd og Harald Blåtands omvendelse til kristendommen. Herefter følger et afsnit om skibenes betydning og Danmark som gammel søfartsnation. Søfarten (vikingetogterne) satte Danmark på verdenskortet. Dette er afsnittets centrale pointer.

Vikinger, med de ahistoriske hjelme med horn, lægger an til at angribe den engelske by Winchester i 800-tallet. Her gengivet efter en skolebog fra år 1900 med titlen "In the Days of Alfred the Great".

Kilde: *Wikimedia Commons J.W. Kennedy, 2009*

Afsnittet afsluttes med en gentagelse af de grundlæggende pointer om, at vikingetiden var den periode, hvor Danmark blev Danmark (med kristendommen og en central kongemagt), og hvor Danmark skrev sig ind i historien som en betydende søfartsnation.

DR-TV – "Historien om Danmark" – bogudgaven, bind 1, Oldtid og Middelalder

I tilknytning til DRs tv-serie udsendte Gads forlag to større bøger som et skriftligt modstykke eller supplement til tv-serien. Bind 1 er skrevet af arkæologen Jeanette Varberg og middelalderhistorikeren Kurt Villads Jensen. Opslaget om vikingetiden er forfattet af Jeanette Varberg. I dette opslag, som er både kronologisk og tematisk opbygget, fokuserer forfatteren på periodens korte udstrækning, samtidig med den store identitetsmæssige betydning perioden har haft. Det påstås, "at Danmark blev Danmark". De første byer blev grundlagt. Vikingerne var berygtede krigere, var meget rejselystne og kom til både kendt og ukendt land. Det konkluderes, at "Vikingerne satte med andre ord Danmark på verdenskortet" (Varberg, 2017, s. 180).

Opslagets fokus er på togternes begyndelse, det frankiske pres på det danske område i 800-tallet, store monumentale byggerier som Dannevirke og Kanhavekanalen, bygrundlæggelser som Ribe, spektakulære fund, ordet viking, det paradoksale i at vikingerne søgte ud i en periode med relativ velstand hjemme, skibenes rolle og betydning, om vikingernes udseende, den nordiske mytologi, om våben og sølvets betydning, dvs. overgangen fra naturalieøkonomi til en blandingsøkonomi nu også med penge, om kristen mission i Danmark, om togterne til England og etableringen af Danelagen, om togter mod nord til Island og Grønland samt Vinland og om togter mod syd ad de russiske floder helt til Konstantinopel (Miklagård).

Centralt i fremstillingen står beskrivelsen af Jellingstenen, som kaldes Danmarks dåbsattest, troskiftet omtales traditionelt, og til trosskiftet knyttes Trelleborgene, som tolkes som interne tvangsborge eller som forsvarsborge mod fjender udefra.

Et andet centralt emne er kvinderne i vikingesamfundet, deres rolle og funktion samt status. Opslaget følges nu af et større kapitel om erobringen af England og etableringen af Nordsøimperiet samt dette riges sammenbrud i forbindelse med de store slag ved Stamford Bridge og endelig det afgørende slag ved Hastings 1066.

I forbindelse med tv-serien "Historien om Danmark", som vist på DR i 2017, udkom et to-bindsværk skrevet af nogle af de fageksperter, der også optræder i serien. Bind 1 er således skrevet af arkæologen Jeanette Varberg og middelalderhistorikeren Kurt Villads Jensen.

Kilde: *Jens Pietras*

Opslaget om vikingetiden slutter med en større omtale af kong Svend Estridsen som en overgangsfigur mellem vikingetid og middelalder.

vend Estridsen (1047-74) er bl.a. kendt for at have forsøgt sig som viking i det engelske, at have begunstiget kirken, at have inddelt det danske område i kirkeenheder og endelig at have ført samtaler med krønikeskriveren Adam af Bremen.

Nationalmuseets vikingeutstilling

På Nationalmuseet har den efterhånden ikke længere så nye direktør Rane Willerslev i samarbejde med vikingeentusiasten og designeren Jim Lyngvild omfortolket den udstilling, der var museets faste bud på vikingerne og vikingetiden til en kontroversiel æstetisk anlagt subjektiv historiefortolkning af vikingetiden, hvor den historiske viden og den kunstneriske frihed på flere planer støder sammen. Lyngvig har med sin meget visuelle vikingeutstilling "peppet" vikingetidsudstillingen op, samtidig med at formidlingen af den gældende historiske viden om perioden er gledet noget i baggrunden.

Nationalmuseets direktør Rane Willerslev udtaler i Weekendavisen den 1. november 2019, at vikingetidsudstillingen ikke er den sidste periode, som skal nyfortolkes på museet. I stedet for de kendte udstillinger skal der etableres en såkaldt "ikon-løjbe", hvor man som museumsgæst møder særligt udvalgte genstande fra vores fortid, som uroksen, Solvognen og Guldhornene. En slags hurtigrute gennem Danmarkshistorien. Rane Willerslev udtaler: "Tanken er, at turister og travle folk kan suse gennem historiens rygrad på en time, mens andre kan lade sig lokke indenfor af perspektiverende udstillinger undervejs. [...] Nutidsmenneskets mange dilemmaer skal være kroget til fortiden, mens fortiden – med Nationalmuseets mellemkomst – skal hjælpe os med at skyde genvej til nutiden". Han fortsætter: "De museumsudstillinger, vi har, er så gamle, at de er fra en tid, hvor man forventede, at folk kendte deres historie på forhånd. Faren er, at folk, der ikke har lange uddannelser, kommer herind og føler sig dummere, når de går, end da de kom. Det er helt grundlæggende det, der skal brydes med".

Rane Willerslev fortæller specielt om Jim Lyngvilds vikingeudstilling, at den vurderes at være en succes: "Et vellykket eksperiment". Specielt tilfreds er museumslederen med de store besøgstal, som udstillingen har givet anledning til. "Lyngvilds udstilling er et godt eksempel, for den får jo mennesker til at reflektere over grænselandet mellem fakta og fiktion. Der ligger ikke bare nogle bøjede sværd i en montre. Der er dragende billeder af nutidsmennesker, klædt som vikinger, ud fra hvad man kan forestille sig, og så kombineret med spørgsmål, der får publikum til at tænke over, hvor lidt vi i virkeligheden ved". Rane Willerslev fortæller endvidere, at museet har planer om at producere en ny og stor permanent vikingeudstilling, der eksperimenterer med et nyt koncept, hvor selve fortællingen skifter hvert tredje år, men hvor genstandene genbruges, og, hver gang den ændres, sættes ind i nye sammenhænge. Den nye vikingeudstilling forventes at åbne i 2021.

På nationalmuseets gavlvæg mødes den besøgende af bl.a. denne plakat, som reklamerer for museets nye kontroversielle vikingeudstilling.

Kilde: *Jens Pietras*

Nye historiske fremstillinger

Der findes tilsyneladende en række historiske perioder, der altid udkommer nye bøger om. Det gælder fx Besættelsestiden, Christian d. 4 og altså også Vikingetiden.

Særligt to fremstillinger skiller sig ud, nemlig historikeren Anders Lundt Hansens "Sølv, blod og kongemagt – bag om vikingemyten" (Gyldendal, 2018) og den meget anmelderroste og prisbelønnede bog af arkæologen Jeanette Varberg "Viking – ran, ild og sværd" (Gyldendal, 2019, bogen fik Weekendavisens litteraturpris i 2019).

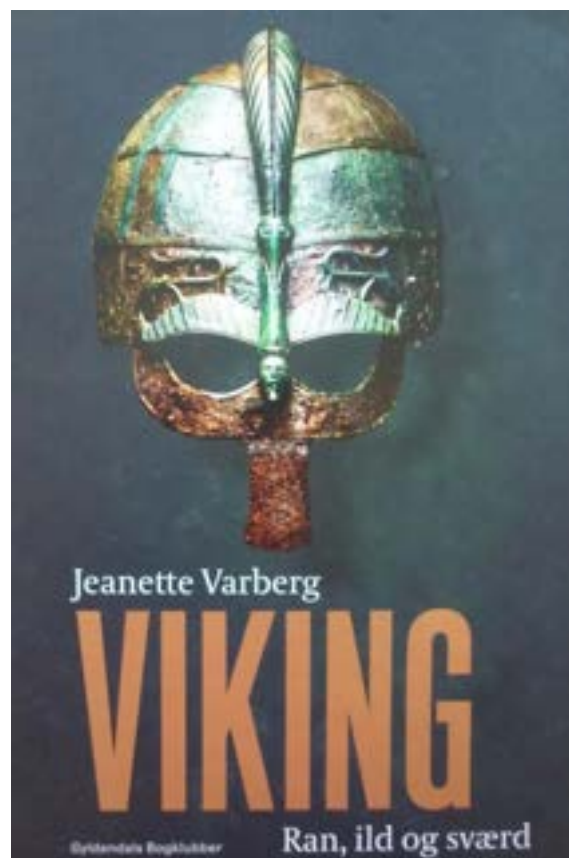
Historikeren Anders Lundt Hansens fremstilling af vikingetiden "Sølv, blod og kongemagt" fra 2018

Kilde: Jens Pietras

Arkæologen Jeanette Varbergs fremstilling af vikingetiden
"Viking – ran, ild og sværd" fra 2019.

Kilde: Jens Pietras

Begge bøger er uhyre interessante, da de bidrager med nye tidsvarende vinkler på allerede kendt stof. Både Varberg og Lundt Hansen udvider den periode, vi traditionelt placerer vikingetiden i. Varberg starter sin vikingefortælling allerede i jernalderen omkr. år 300. I en periode præget af folkevandringerne og det vestromerske riges begyndende forfald og sammenbrud. Lundt Hansen starter sin fortælling med den traditionelle start omkr. år 800. Han fortæller fortløbende frem til den traditionelle afslutning på perioden omkr. År 1050 men stopper ikke her. Han fortsætter sin fremstilling ind i middelalderen, da han grundlæggende opfatter den nordiske vikingetid

som en delmængde af middelalderen. Perspektivet er her udpræget europæisk og ikke som normalt nationalt.

De to forfatteres valg af periodisering skyldes måske deres faglige baggrunde. Varberg er arkæolog og baserer sin fremstilling på væsentlige arkæologiske fund, mens Lundt Hansen er historiker og derfor i sin fremstilling lægger mere vægt på skriftlige kilder. Begge forfattere anskuer altså perioden i et mere europæisk perspektiv end tidligere mere nationalt orienterede fremstillinger. Begge forklarer den dansk-nordiske ekspansion ud fra en række fælles elementer. Hansen fremhæver, at vikingernes togter var en del af spillet om magten mellem flere europæiske magter, hvor vikingerne udgjorde en af flere. Varberg argumenterer for, at opbygningen af en nordisk (dansk) sømagt med den tilhørende ekspansion (togter) var et aktivt udenrigspolitisk modtræk mod et stigende frankisk pres på det danske område fra syd. I de tidligere fremstillinger, som fx i Frank Birkbæks fremstilling, kom virkelysten og ekspansionen aktivt indfra. Ovenstående er fælles for de to fremstillinger. Der er dog også store forskelle. Hansen har sat sig for i sin fremstilling og i en række artikler, fx i kronikken "Farvel til vikingetiden" bragt i Weekendavisen den 24. maj 2018, helt at afskaffe ordet "viking" med tilknyttede myter fra det danske sprog. Hans pointe er, at vikingerne og tiden er blevet og stadig bliver (mis-)brugt af forskellige grupper. Han argumenterer for, at den nationale grundfortælling om vikingerne og vikingetiden er misvisende. Den nordiske ekspansion skyldes ifølge ham handel, dynastier og kongernes forsøg på at centralisere magten. Hansen ønsker at opdrage os danskere til kun at omtale vikingerne i den snævre betydning som sørøvere og pirater. Alle andre betydninger er, efter forfatterens opfattelse, (mis-)brug af historien. I sin egen fremstilling anvender han da heller ikke V-ordet.

Varberg er derimod meget begejstret for vikingeorde og dets medbetydninger. Hun anvender og genfortæller fra grundfortællingen om den stolte, stærke og nationalt bevidste viking meget i sin fremstilling. Varbergs fremstilling bærer i det hele taget præg af en række grundlæggende teser.

Hun skriver med udgangspunkt i arkæologien og regner den for en bedre kilde til belysning af fortiden end den skriftlige historie. Hun konkluderer: "Historie og arkæologi er et umage par, som fra hver sin vinkel prøver at indfange fortidens samfund. I sidste ende er det arkæologien, som kommer med de største nye erkendelser takket være den evigt voksende mængde af data, vi får fra jorden. Modsat de historiske kilder, som i stærk kontrast til arkæologien stort set forbliver uændrede" (Varberg, 2019, s. 21). Et udsagn som nok ikke alle historikere er enig med hende i. Det tyder på, at Varberg her benytter en mere klassisk tilgang til kildekritikken (levn, beretning) og ikke selv bevidst arbejder inden for det brede og funktionelle kildebegreb, som historikere i nutiden normalt gør. Hun fortolker endvidere grundlæggende i en europæisk (global) ramme, men ud fra en primær dansk national forståelse, dvs. at fx fund og fænomener fra Europa eller verden matches mindst 1 til 1 af lignende danske eller nordiske fund. Grundtanken er, at danskerne i vikingetiden var mindst ligeså civiliserede og moderne som alle andre rundt om i verden. Hun fremskriver i sin fremstilling også en kønsmæssig tilgang til historien. Hvis der er det mindste arkæologiske belæg for det, fremhæves kvinderne som de aktive og handlende aktører. Hun opfatter perioden grundlæggende som præget af en stor grad af bevægelse, dynamik og internationalisme i form af de mange beskrevne kulturmøder.

Varberg tillægger tillige religion og trosforskellene i Europa stor betydning som forudsætninger for ekspansionen. Lundt Hansen er mere fokuseret på selve dynamikkerne bag ekspansionen, som han forklarer ud fra sine centralbegreber *handel*, *slægt* og *centralisering*.

Hansen er nytænkende i forhold til tolkningen af Jellingstenen og Jellingdynastiet, som han ikke vurderer som særlig væsentlig. Han opfatter ikke stenen som Danmarks dåbsattest men som et udtryk for den senere tids historieskrivnings-begejstring for Jellingdynastiet. Ifølge Lundt Hansen er Jellingstenen primært blevet brugt til at legitimere senere tiders kongemagt. Begge forfattere anfører, at der har været

konger i det danske område før Jellingekongerne. Lundt Hansen er ikke begejstret for Harald Blåtand og nedskriver ham i sin fremstilling, mens Varberg i sin fremstilling tillægger Harald betydning som en central aktør i forhold til trosskiftet og kongemagtens centralisering i perioden fra år 965 og frem.

De to nyeste fremstillinger indeholder altså en række fremskrevne tematikker, herunder periodens tidsmæssige omfang og periodens særlige dynamikker, og begge ser perioden i en mere international kontekst.

Det bliver interessant, at se om disse fremstillinger får nogen afsmittende betydning på de læremidler, der i de kommende år bliver produceret om perioden.

Nutidig historiebrug af vikingetiden

Vikingetiden er uhyre populær og anvendes på en lang række forskellige måder fra reklamer til mentale forbilleder og identiteter. Grupper i Danmark spejler sig i vikingerne i forhold til, hvor vi som danskere kommer fra, hvem vi er, og hvem vi gerne vil være. Vikingetiden er et stærkt brand, som kan medvirke til at udbrede kendskabet til Danmark/Norden og til at markedsføre Danmark og danske varer og produkter. Turistbranchen benytter vikingetiden til at sælge Danmark og danskhed i en særlig udgave til turister verden over.

Vikingerne og vikingetiden anvendes også kommercielt til at markedsføre en lang række produkter som leverpostej, pølser, øl og rugbrød. Mange firmaer og virksomheder bidrager gennem vikingeinspirerede produkter, der oser af gode vikingekarakteristika som råstyrke, maskulinitet, solidaritet og danskhed. Den viking, der ofte præsenteres i disse produkter, er den nærmest rare viking, ikke den rå børste og sørøver.

Vikingen og vikingetiden anvendes også til at skabe og vedligeholde den danske identitet.

Individer og grupper finder identitet gennem brug af historien, og vikingetiden indgår i denne ligning som en fælles referenceramme. Vikingetiden opfattes som en stolt kulturel ballast, som man kan samles om og relatere til. Denne identifikation er undersøgt af bl.a. historiker og museumsformidler Mette Boritz fra Nationalmuseet. Hun har identificeret, at en del unge mennesker i specielt Norden på det personlige plan føler sig beslægtet med vikingerne (Boritz, 2013, side 108-109). Nogle af disse i den grad at de får lavet tatoveringer med vikingemotiver. De danske soldater i krise- og krigsområder bor i lejre med vikingenavne. Nogle af de udsendte danske soldater til krise- og krigsområder lader sig fx tatovere med vikingesymboler (Boritz, 2013, side 109). Asatroen er blevet populær igen og nogle mennesker bekender sig nu til denne tro, som blev et godkendt trossamfund i 2003.

Endelig er der nogle, som den lærerstuderende omtalt i indledningen, der går til "viking". Rollespils- og re-enactmentgrupper lever deres vikingefascination ud gennem foreningsvirksomhed, på nettet og gennem deltagelse i årlige markeder og turneringer med deltagere fra både ind- og udland. Re-enactment-tilgangen til fortiden er historiebrugsmæssigt fagligt kortlagt og undersøgt i bogen "Fortider tur/retur – reenactment og historiebrug" (Kruse et al., 2015).

Vikingekamp i forbindelse med vikingefestival afviklet ved Moesgård museum i Aarhus i august 2005

Kilde: Tone, august 2005

Vikingetiden er fortid og kan derfor ikke genskabes, men vikingerne lever altså videre i vores fortællinger, forestillinger og ikke mindst i vores udbredte og mangeartede brug af perioden.

Er vikingetiden historisk betydningsfuld?

Vikingetiden er populær, men er perioden også historisk betydningsfuld? Det korte svar er absolut ja. Perioden udgør et større brud i dansk historie, hvor Danmark bliver samlet til et rige, hvor der opstår en central kongemagt, og hvor kristendommens

indførelse kombineret med de mange kulturmøder, som togterne afstedkommer, fører til det danske områdes integration i det europæiske område – Danmark bliver så at sige en integreret del af Europa og Europas historie. Den tidligere museumsleder af Roskilde Museum Frank Birkebæk, som bl.a. er ekspert i vikingetidens historie, har udtalt, at han ikke ser Jellingstenen som Danmarks dåbsattest men mere som Danmarks dødsattest, da Danmark fra at have haft en unik særlig dansk forhistorie med vikingetiden og trosskiftet bliver en del af den fælles europæiske middelalder.

Jellingstenen er et af de obligatoriske 29 kanonpunkter, som findes i bilaget til historiefagets gældende læreplan. Eleverne skal ifølge læreplanen i deres historieforbund stiftet bekendtskab med alle punkterne, men det betyder ikke, at alle punkter skal gøres til genstand for selvstændig undervisning. Hvis man vælger at undervise i vikingetiden, må dette begrundes yderligere.

Hvis man som historielærer specielt skal argumentere for, at vikingetiden er historisk betydningsfuld, må man begrunde at arbejde med dette historiske stof. Det må vurderes at være vigtigt og indeholde relevant historisk læring. Læreren må derfor træffe en række begrundede valg. Han må udvælge noget centralt og eksemplarisk stof frem for noget andet. Dette kan gøres ud fra en række specifikke kriterier. Den engelske historiedidaktiker Christine Counsell har i sin væsentlige artikel fra 2004 "Looking through a Josephine-Butler-Shaped window: focusing pupils' thinking on historical significance" opstillet en sådan række kriterier (en "5-R-model"). Hendes stofudvælgelseskriterier baserer sig på, at noget er historisk betydningsfuldt, hvis det er:

- Bemærkelsesværdigt (remarkable)
- Husket (remembered)
- Er udtryk for et brud (resulted in change)
- Giver muligheder for perspektivering (resonant)
- Afslørende (revealing)

Der kan således argumenteres for, at vikingetiden er historisk betydningsfuld, da alle fem kriterier kan siges at være gældende for perioden.

Vikingetiden i historieundervisningen

Nogle historielærere arbejder stadig ud fra at organisere det historiske stof i emner efter en absolut klassetrinbaseret kronologi, dvs. at de i begynderundervisningen (3.-4. kl.) oftest tematiserer de ældste tider indtil Kalmarunionen, at de på mellemtrinnet (5.-6. kl.) har fokus på middelalderen, reformationen og de store opdagelser og endelig i udskoling (7.-9. kl.) arbejder med perioden fra ca. 1660 (enevældens indførelse) og frem til/mod nutiden. I denne optik bliver vikingetiden (Jellingstenen) historisk stof, der behandles i begynderundervisningen. Mange læremidler understøtter denne kronologiske inddeling af det historiske stof. I læremidlerne fokuseres overvejende på at etablere en historisk faktuel viden om perioden hos eleverne gennem undervisning i en række temaer som fx togterne, trosskiftet og etableringen af den centrale kongemagt. Nogle læremidler er endvidere særligt interesserede i at henvise til den danske indflydelse i England (Nordsøimperiet) i perioden efter år 1000. Vikingerne beskrives i læremidlerne overvejende positivt. Denne forholdsvist traditionelle formidling af perioden er fortsat den mest udbredte.

Jeg vil her argumentere for en anden måde, og med et delvist andet indhold, at arbejde med perioden på. Jeg vil argumentere for, at der arbejdes ud fra et loopprincip (et vende-tilbage-princip), hvor et givent historisk stof gennemarbejdes flere gange i løbet af historieforløbet ud fra forskellige problemstillinger og vinkler og i relation til mere og mere komplekse sammenhænge og problemstillinger. Det betyder, at der i historie må arbejdes mere i dybden (det samme historiske stof) end i bredden (antallet af emner og temaer), og at undervisningen som princip må tilrettelægges problemorienteret og undersøgende. Dette kan sagtens lade sig gøre, da der ikke er noget

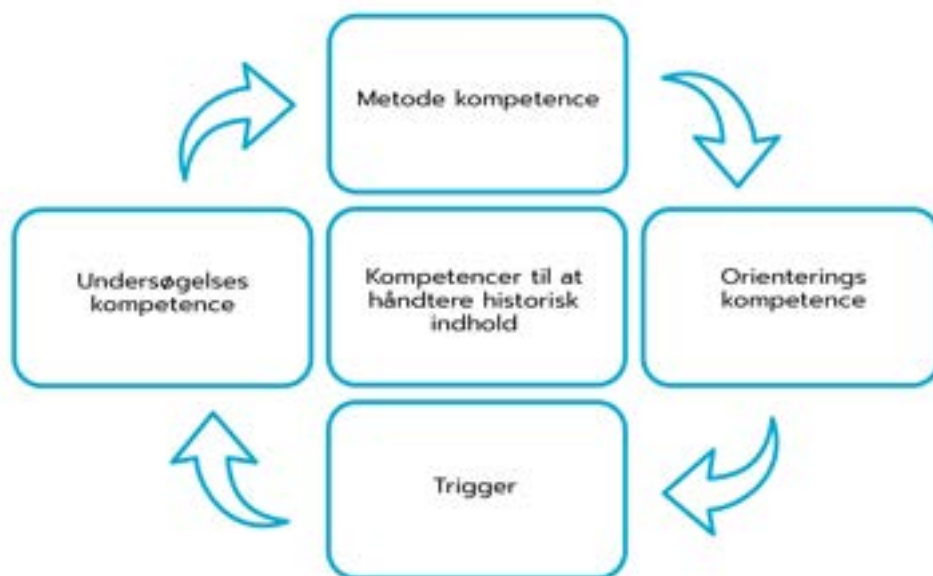

“pensum” i faget, og da læreplanen er tænkt og organiseret ud fra et princip om at understøtte og udvikle elevernes reflekterende historiebevidsthed gennem systematisk arbejde med elevernes kompetencer, historiske tænkning og kritiske sans. Disse kompetencer tilegner eleverne sig netop gennem en undersøgende og problemorienteret organiseret undervisning.

Den undervisningsmodel, som understøtter denne kompetencefremmende læring, er den fordanskede tyske FUER-model. Denne cirkulære model styrker og kvalificerer elevenes spørge- og undersøgelseskompetencer. Det sker gennem elevernes formulering af fagligt relevante spørgsmål, problemstillinger og hypoteser. Deres metodiske kompetencer styrkes gennem arbejdet med at undersøge de faglige spørgsmål, de har stillet. Her finder, udvælger og analyserer de historiske kilder og andre ressourcer. Dette sker gennem deres de- eller rekonstruering af eksisterende historiske fortællinger. Gennem dette systematiske arbejde styrkes deres historiebevidsthed. De opnåede metodiske kompetencer sætter dem i stand til at svare på de oprindeligt stillede spørgsmål. Deres svar og begrundelser er udtryk for deres videns- og refleksionshorisont (orienteringskompetencer). Det fjerde element i modellen er sagskompetencen eller kompetencen til at håndtere og forstå historisk viden. Denne metakompetence indbefatter de tre andre kompetencer og handler om viden om, hvordan historie konstrueres og struktureres. Eleverne får her indsigt i konkret historisk viden. I tilgift får de også indsigt i, hvordan historie bliver til, og hvordan den bliver anvendt/brugt.

Emnet historiebrug i forhold til vikingetiden er eksemplarisk. Eleverne har i deres første undervisningsmæssige møde med perioden erhvervet en forhåbentlig solid basisviden (første-ordensviden). Denne udfordres og sættes nu i spil i forhold til elementer af historisk tænkning, nemlig undersøgelser og refleksioner over hvordan historie bliver til og ikke mindst anvendt (metode og procedureviden).

Kilde: Pietras & Poulsen (2016): "Historiedidaktik mellem teori og praksis", s. 133

Hvornår skal man så arbejde med vikingetiden i historieforløbet? Jeg vil ikke underkende det arbejde, som mange lærere præsterer i begynderundervisningen i forhold til perioden, men jeg argumenterer for, at der også arbejdes med vikingetiden i udskolingen, her med særligt fokus på læreplanens kompetenceområde *historiebrug*.

Hvis eleverne har opnået et konkret historisk vidensniveau om perioden, vil det give meget mening at lægge et yderligere lag på, nemlig forskellig anvendelse af perioden. Når vi arbejder med historiebrug er det nemlig ikke selve perioden og dens indhold, der primært interesserer os, men derimod forskellig brug af denne periode i samtiden og/eller eftertiden/nutiden.

En typologi for forskellig anvendelse af historie er bl.a. opstillet af den svenske historiker Klas-Göran Karlsson, som typologiserer brugen af fortiden i en række kategorier, som videnskabelig, eksistentiel, moralsk, ideologisk, ikke brug, politisk-pædagogisk og endelig kommerciel.

Denne overordnede opdeling af brug af historie er velegnet til at holde styr på forskellige udtryk for historiebrug, men kan ikke stå alene. Der må vælges konkrete eksempler ud som undersøges nærmere.

HistorieLab har i flere af sine projekter og undersøgelser arbejdet med at udvikle en historiebrugsdidaktik. Denne historiebrugsdidaktik egner sig bedst til elever, der er øvede, dvs. elever primært i udskolingen. Historielæreren kan på HistorieLabs hjemmeside finde mange spændende og relevante materialer samt forslag til aktiviteter om historiebrug fx læringsvideoen "Om historiebrug" specifikt om forskellige former for historiebrug. I videoen diskuteres fx brug og evt. misbrug af historie.

Se videoen her:

<https://historielab.dk/laererudvikling/sammen-om-historie/video/videoertillaering/om-historiebrug/>

Eller videoen "Historie på middagsbordet" som handler om historiebrug i vores nærmiljø:
<https://historielab.dk/laererudvikling/sammen-om-historie/video/videoertillaering/historie-paa-middagsbordet/>

Det er en grundlæggende udfordring at undervise problemorienteret og undersøgende i historieundervisningen, da ikke alle elever i udgangspunktet behersker den historiske grundviden, som er forudsætningen for den reflektive tilgang. Denne udfordring har HistorieLabs rapport: "Kan elever arbejde problemorienteret med kilder i historie?" adresseret, og en af konklusionerne i rapporten er, at læreren sammen med eleverne må etablere en grundviden/basisviden som forudsætning for refleksionsprocesserne.

I en traditionel undervisning, hvor vikingetiden og Jellingstenen har været historisk stof i begynderundervisningen, kan historielæreren senere i historieforløbet trække på det vidensgrundlag,

som er etableret her. Hvis ikke der findes et særligt vidensgrundlag om vikingetiden, må læreren sammen med eleverne etablere et sådant i undervisningen i udskolingen.

En del lærere lader derfor eleverne læse om perioden i en grundbog eller på en netportal. Nogle laver selv større læreroplæg. Udfordringen er, hvor omfattende denne basisviden (første ordensviden) skal være, førend eleverne kan arbejde med problemstillinger og ressourcer knyttet til denne. Der findes to veje at løse denne udfordring på. Den ene er påfyldningstankegangen, der går ud på, at eleverne skal vide en del om emnet for at kunne arbejde videre med denne viden. Den anden er den mere konstruktivistiske tilgang, hvor viden etableres i samtidige og integrerede processer, mens eleverne undersøger og arbejder med emnet.

Den undersøgende og problemorienterede undervisning er overvejende konstruktivistisk i sin grundform.

Eleverne skal i den undersøgende og problemorienterede tilgang "trigges", dvs. deres opmærksomhed skal fanges, og der skal sættes fokus og retning. Den svære del er i undersøgelsesfasen, hvor eleverne meget gerne selvstændigt formulerer centrale, eksemplariske og relevante problemstillinger. Denne proces er uhyre vanskelig for eleverne, og her må læreren ofte være meget aktiv – også i udskolingen. Læreren må i denne fase give plads til eleverne og samtidig stilladsere, hvis det er nødvendigt. I den undersøgende og problemorienterede undervisning er kvaliteten af de opstillede spørgsmål og problemstillinger meget væsentlig for læringen. Her må læreren derfor træde i karakter og tage ansvar på elevernes vegne ved at spørge ind til elevernes spørgsmål, så kvaliteten af de spørgsmål og problemstillinger, som eleverne kommer til at arbejde, med fagligt holder.

Den næste del af processen, hvor eleverne arbejder med udvalgte kilder og ressourcer, er også væsentlig, for her skal eleverne finde velegnede kilder og andre ressourcer, de kan bruge i besvarelsen af deres opstillede problemstillinger og spørgsmål.

Her må læreren som udgangspunkt igen give plads, men også stilladsere i form af lærerproducerede kildebanks og lærerscreenede udvalgte læremidler og ikke mindst netsider. Den frie googlesøgning er i denne sammenhæng dømt ude. Kvaliteten af elementerne i undersøgelsesfasen og i metodefasen er retningsgivende for de svar, som eleverne fremkommer med i orienteringsfasen. Hvis svarene er fyldestgørende, går læreren og eleverne videre til næste emne eller tema med problemstillinger. Hvis ikke gentages processen, da den kompetenceorienterede undervisningsform er cirkulær og tænkes ind i en hermeneutisk spiraltænkning med stigende kompleksitetsgrader.

Som trigger i et forløb om vikingetiden og historiebrug kan læreren iklæde sig vikingearterfakter, som en plastikhjelm med horn eller vise en kort video fra nettet, hvor vikingerne præsenteres stereotyp. Det kunne også være en video fra et vikingetræf eller et vikingemarked. En trigger kunne også være at genfortælle historien om turisterne, der på museet ønsker at møde de "rigtige" vikinger i virkeligheden. Det vigtige er i denne fase at fange elevernes opmærksomhed og at sætte fokus på brug af vikingerne og vikingetiden.

Den næste fase er spørgsmålsformuleringsfasen. Her formulerer eleverne evt. med lærerhjælp en række relevante, eksemplariske spørgsmål/problemstillinger (3 – 5 stk.), som omhandler forskellig brug af perioden. Der kunne stilles spørgsmål og opstilles problemstillinger som fx:

- Hvem var vikingerne, og hvad betyder de for os i dag?
- Hvorfor er vikingetiden så populær hos danskerne i dag? Undersøg konkrete udtryk for denne popularitet.
- Hvornår, hvordan og hvorfor blev perioden vikingetiden til en integreret selvstændig periode i vores historie?
- Hvorfor ser en viking ud på en særlig måde, og hvilke personlighedstræk tillægges vikingen?

- Hvilke vikinger møder vi i læremidlerne? Undersøg to forlagsproducerede læremidler (analoge og/eller digitale).
- Hvilke brancher og produkter benytter vikingetemaet og hvorfor?
- Hvordan præsenteres vikingetiden og vikingerne på udvalgte museer og oplevelsescentre?
- Hvordan præsenteres vikingetiden og vikingerne i europæiske fremstillinger og læremidler fx i engelsksprogede bøger/læremidler?
- Hvordan præsenteres vikingetiden i danske spillefilm?
- Hvordan præsenteres vikingetiden i danske dokumentarfilm?
- Hvordan præsenteres vikingetiden og vikingerne i udvalgte medier og fremstillinger som fx "tv-serien vikings", "Historien om Danmark", Anders Lundts Hansens bog "Sølv, blod og kongemagt" og Jeanette Varbergs "Viking"?
- Hvorfor går nogle danskere "til viking", og hvorfor er nogle danskere meget optaget af asatroen?
- Fortsæt selv listen

Spørgsmålene og problemstillingerne er styrende for, hvilke kilder, læremidler og andre ressourcer som vil være relevante at inddrage i undersøgelserne (metodekompetencen), da der arbejdes ud fra et bredt formuleret funktionelt kildeprincip om, at spørgsmålene afgør, hvilke kilder det er relevant at undersøge, og hvad de er kilder til.

Elevernes svar og erhvervede indsigter i forhold til de stillede spørgsmål og problemstillinger samt deres behandling af disse i forhold til udvalgte kilder og ressourcer mv. vil komme til udtryk i orienteringsfasen (orienteringskompetencen).

En undervisning i brug af vikingetiden vil overvejende være præget af intellektuel og analytisk læring som forudsætning for historieproducerende aktiviteter. Det er dog altid en rigtig god idé at lade eleverne lære

på mangeartede måder, så både deres hoved, deres krop og deres følelser sættes i spil i læreprocesserne.

Emnet "brug af vikingetiden" med tilhørende problemstillinger er et oplagt emne at opgive til den afsluttende prøve efter 9. klasse, som netop er en prøve med en selvstændigt formuleret problemstilling. Eleverne kan altså øve sig i emnet i undervisningen og (gen-)bruge tilgangen/e i en tilrettet form i forhold til deres egne valgte emne/r, når de selv skal forberede sig til den afsluttende prøve.

Litteratur- og ressourceliste

Blom, Mads et al. (2013) Vinkler på vikingetiden, København, Skoletjenesten, Nationalmuseet

Counsell, C. (2004) Looking through a Josephine-Butler-Shaped window: focusing pupils' thinking on historical significance. The Historical Association: Teaching History, issue 114

Eiby, Tine (2019) Revolution i Palæet, Weekendavisen 1. november 2019, sektionen Kultur side 8-9

Hansen, Anders Lundt (2018) Sølv, blod og kongemagt – bag om vikingemyten, København, Gyldendal

Hansen, Anders Lundt (2018) Farvel til vikingetiden, Weekendavisen, bragt 25. maj 2018 i sektionen Ideer side 21

Kruse, Tove et al. (red) (2015) Fortider tur/retur – reenactment og historiebrug, Frederiksberg, Samfundslitteratur

Lindberg, Kristian (2013) Ny storserie om dansk vikingekonge, Berlingske Tidende bragt 26. januar 2013

Peters, Rikke Alberg et al. (red) (2019) Kan elever arbejde problemorienteret med kilder i historie?, Aarhus, HistorieLab

Pietras, J. og Poulsen J. (2016) Historiedidaktik mellem teori og praksis, København, Hans Reitzels forlag

Varberg, Jeanette (2019) Viking – ran, ild og sværd, København, Gyldendal

Varberg, Jeanette og Jensen, Kurt Villads (2017) Historien om Danmark, bind 1, København, Gads forlag

Læringsvideoerne fra HistorieLab om historiebrug:

<https://historielab.dk/laererudvikling/sammen-om-historie/video/videoertillaering/om-historiebrug/>

Historie på middagsbordet:

<https://historielab.dk/laererudvikling/sammen-om-historie/video/videoertillaering/historie-paa-middagsbordet/>

